

ספרי' - אוצר החסידים - ליובאוויטש

היכל תשיעי
קובץ שלשלת האור
שער שלישי

לקוטי שיחות

בתרגום חפשי ללשון הקודש

על פרשיות השבוע, חגים ומועדים

מכבוד קדושת

אדמו"ר מנתם מענדל

זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע

שניאורסאהן

מליובאוויטש

חמשה עשר באב

(חלק כד שיחה א)

יוצא לאור על ידי מערכת

„אוצר החסידים“

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות שמונים ושלוש לבריאה

שנת הקהל

מחזור הראשון של לימוד הלכות שיחות
שבוע פרשת ואתחנן, היא מנחם-אב, ה'תשפ"ג (ב)

LIKKUTEI SICHOT
TARGUM L'LOSHON HAKODESH

Copyright © 2023
by

KEHOT PUBLICATION SOCIETY
770 Eastern Parkway / Brooklyn, New York 11213
(718) 774-4000 / FAX (718) 774-2718
editor@kehot.com / www.kehot.org

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without prior permission from the copyright holder.

The Kehot logo is a registered trademark of Merkos L'Inyonei Chinuch.

For dedications of the weekly Sichos, please contact us at: dedications@kehot.com

חמשה עשר באב *

והנה ע"פ כל הטעמים הראשונים מובן מפני מה הוקבע ט"ו באב ליו"ט, כי ביום זה אירע ענין של טוב ותועלת לישראל – ביטול והפסק של גזירה ועונש (יום שכלו מתי מדבר⁶, יום שביטל הושע .. שלא יעלו ישראל לרגל, יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה) או מילוי החסרון (יום שהותרו השבטים לבוא זה בזה⁷, יום שהותר שבט בנימין לבוא בקהל).

אבל צריך להבין בנוגע לטעם האחרון – „יום שפסקו מלכרות עצים למערכה“: איזו מעלה (מיוחדת) וטובה יש בהפסקת הכנת עצים למערכה, עד שמשום כך ייעשה יום זה ליו"ט, ולא

א. על דברי המשנה „לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים“ הובאו בגמרא² כמה טעמים מפי אמוראים ליו"ט דט"ו באב: יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה, יום שהותר שבט בנימין לבוא בקהל, יום שכלו בו מתי מדבר, יום שביטל הושע בן אלה פרוסדיות שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל, יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה. ובסיום הדברים איתא בגמרא שם: „רבה ורב יוסף דאמרי תרווייהו יום שפסקו מלכרות עצים למערכה³ דתניא⁴ רבי אליעזר הגדול אומר מחמשה עשר באב ואילך⁵ תשש כחה של חמה ולא היו כורתים עצים למערכה לפי שאינן יבשין אמר רב מנשיא וקרו ל' יום תבר מגל“.

(* וסיום מס' תענית.

(1) תענית כו, ב.

(2) שם ל, סע"ב ואילך. ב"ב קכא, א ואילך.

וראה גם ירושלמי סוף תענית. פתיחתא דאיכ"ר לג.

(3) כ"ה בגמרא תענית שם לפנינו. ובב"ב שם „יום שפוסקין בו“. ועד"ז הוא בע"י תענית שם „יום שהיו פוסקין בו מלכרות עצים“. וראה לקמן בפנים.

(4) כ"ה הגי' בע"י (תענית וב"ב) שם. ובגמ' „תניא“. וראה דק"ס.

(5) כ"ה בתענית. ובב"ב „כיון שהגיע חמשה עשר באב כו“. ומשמע קצת, שגם ביום ט"ו באב לא היו כורתים. ובדברי ר"א הגדול באיכ"ר שם: ניחא כחמשה עשר (מכאן ואילך תשש כחה של חמה). ובמת"כ שם מפרש, כלומר נח בט"ו בו שבו היו נוחים מלכרות עצים למערכה מפני שמכאן כו. וראה הערה 8 ושיחת ט"ו באב תשמ"ב.

(6) ראה פרש"י* (ותוס') תענית שם ד"ה שכלו. רשב"ם (ב"ב שם) בסופו „ועשו משתה ושמחה ויו"ט“. ובגמ' שם ממשיך „דאמר מר עד שלא כלו מתי מדבר לא ה' דבור עם משה“ ובפרש"י „לפיכך יו"ט הוא“. ומפורש ברשב"ם „ולכך עשו ימי משתה ושמחה על הדיבור שחזר לנשנה“. ובר"ג (תענית שם) מפורש „יום שכלו מתי מדבר וקבעו יו"ט לפי שחזר הדיבור למשה“. – אבל ליתא בירושלמי ואיכ"ר שם. וכן לא הובא בפיה"מ להרמב"ם (וכן בר"ח לתענית שם). וראה מאירי שם. רבינו בחיי דברים ב, טז-יז. גבורת ארי תענית שם. ענף יוסף לע"י תענית שם. וראה (ובהבא לקמן) אנציקלופדי' תלמודית ערך חמשה עשר באב. ואכ"מ.

(7) ראה חדא"ג ב"ב שם.

(* ראה מהר"ן חיות סוף מס' תענית, שם הגדולים להחיד"א (מערכת גדולים ערך רש"י קרוב לטופו), וחד"ח כללי הפוסקים (סי"ח אגות ג) – אם הפירוש לתענית הוא להשי'.

כהטעמים שלפני זה, שכל אחד מהם הוא דעת יחיד¹⁰ – משמע¹¹ שזהו טעם עיקרי¹² על (השמחה ו)היו"ט דחמשה עשר באב, ועכ"פ – יותר משאר הטעמים¹³ [אע"פ ד"כל הנך אמוראי לא פליגי אלא מר גמיר האי מרבי ומר גמיר האי מרבי¹⁴].

ב. רבינו גרשום¹⁵ כתב בפירושו, שחשיבות היום שפסקו מלכרות עצים למערכה היא מפני ש, לפי שעה שהיו עסוקים לכרות עצי המערכה היו מתבטלין בתלמוד תורה אבל אותו יום פסקו ועשאוהו יום טוב שמיכן ואילך

עוד אלא ליו"ט גדול, עד אשר „לא היו ימים טובים כט"ו באב (וכיום הכפורים)“? – וכי מאחר שביום זה פסקו מלעשות דבר הנצרך עבור המקדש, נהפך היום ליו"ט⁸? – ורב מנשיא אף מוסיף ואומר, שהפסקת כריתת העצים למערכה היא ענין נעלה כל כך, עד שנקרא היום בשם מיוחד – „יום תבר מגל!“

וביותר תמוה: לדברי ר' אליעזר הגדול בטעם ש, „לא היו כורתים עצים למערכה“, שהוא לפי ש, תשש כחה של חמה, נמצא שהדבר הוא מצד חלישות וחסרון בענין טוב ומועיל שבטבע, המוכרח לצורך עצים (יבשים) למערכה!

ומזה שהטעם הנ"ל („יום שפסקו מלכרות עצים“) הוא דעת רבים, רבה ורב יוסף (ורב מנשיא)⁹ – ודלא

ראי' על הענין שמאז אין כורתים עוד עצים. ובכל אופן גם לפנינו מוכח לכאורה שכ"ה דעת ר' מנשיא.

(10) טעם דעולא ודבר מתנה. וגם בג' הטעמים הראשונים, שנאמרה השמועה בשם אומרה, שמן הסתם אף מוסר השמועה סובר כמותו וחשובים כב' דעות (ראה אנציקלופדי' תלמודית ערך הלכה ע' רנה, וש"נ), הרי בהטעם דיום שפסקו לכרות עצים יש ג' דעות כנ"ל.
(11) או ע"ד ומעין הכלל הדיעה בהגמ' שקו"ט אליבי' ש"מ דס"ל כוותי' (יד מלאכי כלל תט. וש"נ). וראה תורת חיים בב"ב שם. לקמן הערה 32.

(12) להעיר מעיין יעקב (לע"י תענית שם): ודאי כולהו אמוראי לא פליגי אתנא דר"א הגדול שקרו ל' יום תבר מגל* לפי שתשש כחה של חמה בט"ו בו והוא דבר היכר והנראה.
(13) להעיר גם על השינוי דטעם זה משאר הטעמים, שכולם הם זכר למאורע שהי' בעבר ופעם אחת, ולטעם שפסקו מלכרות עצים ה"ז בכל שנה ושנה בזמן המקדש.
(14) רשב"ם בב"ב שם ע"א ד"ה יום שהותר שבת בנימין.

(15) בב"ב שם ע"ב. ועד"ז בתענית שם בקיצור.

(8) בירושלמי ואיכ"ר שם הובא זה כטעם ראשון, אבל בשינוי לשון: שבו זמן קיצה יפה לעצים שכל עצים שהן נקצצין בו אינן עושין מאכולות. ולפי לשון זה מובן מה שהיו עושים אותו יו"ט, כי יום זה הוא זמן יפה – מיוחד לקציצת עצים יותר משלפניו ומשלאחריו – כמ"ש ביפה מראה לירושלמי שם, ויפה ענף (הובאו בעץ יוסף) לאיכ"ר שם. כן לא הובא בירושלמי שם מאמר ר"א הגדול. ובאיכ"ר שם הובאו ר"א הגדול ור' מנשיא לאחר שאר הטעמים שהובאו שם (ראה לקמן בפנים).
אבל ברשב"ם (ב"ב שם ע"ב) ד"ה מניסן הביא הלשון ממדרש איכה „שבו כלה זמן קציצת המזבח“, כמוכח ביפ"מ שם.

(9) ולפי הגי' באיכ"ר גם ר"א הגדול בא לומר טעם היו"ט בחמשה עשר באב*. משא"כ לפי הגירסא שלפנינו בע"י „דתניא“ – דפי' שזהו רק

(* אבל צ"ע דמביא במדרש דר"א הגדול לאחר טעם כמה אמוראים. וראה חזושי' הרד"ל שם שמוחק מהמדרש דברי ר"א הגדול ורב מנשיא (וכן – הבי' דיעות שלפנ"ז במדרש).

(* וצ"ע שכתב דברי ר' מנשיא ש, קרו ל' יום תבר מגל* בשם ר"א הגדול. וראה לקמן הערה 32.

רבה וכו' (וההמשך בגמרא שם, מכאן ואילך דמוסיף יוסיף²⁰ – בא במאמר נוסף, כהוראה (ולא בתור טעם), ומה שמודגש בו הוא לא עצם הענין, שאז אפשר לעסוק בתורה, אלא רק שמיום זה ואילך, מוסיף מלילות על הימים לעסוק בתורה²¹, והוראה זו שייכת לכל ישראל ולא דוקא לכורתי העצים; ובפרט שמן הסתם כריתת העצים, כשאר מלאכות, לא נעשתה „בלילות“, וא"כ לא יצאו כורתי העצים מן הכלל בנדון זה). ב) אינו מסתבר שקבעו חכמים יו"ט שתוכנו הדגשת חסרון במצות ופעולת כריתת העצים למערכה.

אבל צריך להבין: כוונת הרשב"ם בלשונו „מצוה גדולה“ היא, בפשטות, לבאר הטעם שחמשה עשר באב אינו יו"ט סתם, אלא יו"ט גדול ומיוחד ש„לא היו ימים טובים לישראל“ כמותו (וכיום הכיפורים). וצריך ביאור: מפני מה כריתת עצים למערכה „מצוה גדולה“ היא, ולא מצוה סתם? אדרבה – לכאורה אין זה אלא הכשר מצוה, הכנת די עצים בלשכה לצורך המערכה והקרבת הקרבנות על גבי המזבח;

ובפרט שאפילו בענין גמרה של

(20) דלכאורה כ"ה לפי פירושו דר"ג, דהמשך הגמ' „מכאן ואילך דמוסיף יוסף כו“ הוא סיום הענין והפירוש דיום שפסקו כו'. ולהעיר דבאיכ"ר שם בא בהמשך לדברי ר"א הגדול ורב מנסיא („המוסיף יוסיף ודלא מוסיף יוסיף“). ואח"כ הובא הטעם דר' אבון ור' יוחנן יום שביטל החפר מן מתי מדבר. ובירושלמי שם שלא הובא מאמר ר"א הגדול ורב מנשיא לא הובא בכלל המוסיף יוסיף כו'.

(21) לשון ר"ג (ועד"ז הוא ברש"י) תענית שם. רשב"ם ב"ב שם.

היו עוסקין בתורה“. ולפי דבריו מבואר מהו העילוי ב„יום שפסקו מלכרות עצים למערכה“, שמפני זה עשאוהו יו"ט.

אבל הרשב"ם¹⁶ כתב „ואותו יום שפסקו היו שמחים לפי שבאותו יום היו משלימין¹⁷ מצוה גדולה כזאת¹⁸, והיינו שהמעלה והשמחה דהפסק כריתת העצים היא מטעם השלמת המצוה, וכשם שמצינו שנוהגים שמחה בהשלמה וגמר של מצוות אחרות¹⁹.

והטעם שמיאן הרשב"ם בפירושו של רבינו גרשום, מובן הוא, כי לדעת רבינו גרשום, הנה: א) העיקר חסר בגמרא, שהרי המעלה ד„מיכן ואילך היו עוסקין בתורה“ לא נזכרה בדברי

(16) שנסמן בסוף הערה 8.

(17) כ"ה ברשב"ם בגמ'. ובע"י „היו משלימין ומסיימין“.

(18) ועד"ז הוא בנמוק* ב"ב שם „ומפני שבאותו יום היו משלימין ומסיימין המצוה היו עושין שמחה גדולה“. וכתבו בהמשך לפירושו בד"ה יום תבר מגל.

(19) ראה נמוק*י שם סוף ד"ה מאן דלא „וגם שהוא מנהג לשמוח בענין מצוה עד שכשהשלימה עושין שמחה ומשתה ויו"ט“. ובקרבן העדה (לירושלמי שם) „והיו שמחים לגמרה של מצוה“. בתיוו"ט תענית שם: וכיון שנגמר מלאכת ה' עשאוהו יו"ט כדרך שעושין סעודה לגמרה של תורה וילפינו לה כו'. ביש"ש ב"ק סוף פרק מרובה מביא ראי' מטעם דרבה ור' יוסף דעושין שמחה וסעודה בסיום מסכתא. וכתב „וכ"כ לשם הר"ן* שנהא שמעינן שמנהג ישראל היא לשמות ולעשות יו"ט בהשלמת המצוה“. ועד"ז נסמן ברמ"א יו"ד סרמ"ו סכ"ה.

(* ראה „הגהות מא"י“ בתחלת פ"י הנומוק*י ב"ב (א, א) סק"ב.

(* כנראה הכוונה לנומוק*י הנ"ל. ראה שוה"ג להערה 18.

ד, תבר מגל, ולא „בטל“ או „פסק“³⁰, הוא „שבירת (הכלי) גרזן“:

לפי הפירוש ש„יום תבר מגל“ היינו רק שפסקו לעשות במגל את פעולת כריתת העצים, נמצא, שרב מנשיא באמרו „קרו לי יום תבר מגל“³¹ אינו מוסיף כלום בתוכן הענין על דברי רבה ורב יוסף, „יום פסקו מלכרות עצים למערכה“, ולא בא להשמיענו אלא שהיום נקרא על שם זה?³²

ועוד (ועיקר): בענין (ד) תבר „מגל“ (מפני) ש„מונעין מלכרות עצים למערכה“, אין כל יחוד ביום זה ביחס לשאר הימים שלאחריו, שהרי היו „מונעין מלכרות עצים“ עד ניסן³³ שלאחרי זה.

ולכן פירש הרשב"ם ש„תגר מגל“ היינו „נשברו הקרדומות“, וזהו שבא רב מנשיא לאשמועינן, שלא זו בלבד

מצוה ממש (סיום התורה)²² לא מצינו לשון כעין זו, שזהו זמן של שמחה גדולה ויו"ט ש„לא היו ימים טובים“²³ כמותו.

ג. גם בדברי רב מנשיא „וקרו לי יום תבר מגל“ מצינו ב' פירושים: התוס'²⁴ פירשו „שמונעים מלכרות עצים למערכה“, ועד"ז הוא בפירוש רבינו גרשום²⁵, „מיכן ואילך אין צריכין המגל לכרות עצים“²⁶.

50 אבל הרשב"ם²⁷ פירש „שנשברו הקרדומות שאין צורך עוד בהן לחטוב עצים“. ומשמע מפשטות לשונו שהשם „תבר מגל“ משמעו (לא רק לשון המורה שאין צורך עוד לכרות עצים במגל²⁸, אלא) כפשוטו: היו שוברים את המגל, דהיינו הקרדום (וכן משמע גם מפירוש רש"י²⁹ שפירש „שבירת הגרזן“).

וההכרח לפירוש זה בגמרא מובן בפשטות

[נוסף על זה שהפירוש הפשוט

(30) ראה הלשונות בראשונים שם (הנ"ל הערה 26).

(31) ראה חדא"ג מהרש"א (כ"ב שם) ד"ה ולא היו כורתין.

(32) בתו"ח ב"ב שם: נראה דמייתי ראי' מהא דרב מנשיא דעושינן יו"ט בט"ו באב לפי שפוסקין בו מלכרות עצי מערכה דמדקרו לי יום תבר מגל צ"ל דקרו לי הכי לזכר וטעם היום טוב שעושינן בו ביום דאי לאו הכי מאי נפק"מ ומאי רבותא דקרו לי הכי. עיי"ש. ופירושו מתאים באם מפרשים דמאמר רב מנשיא בא בהמשך לדברי ר"א הגדול, שבדבריו אינו מבאר שיום זה מיוחד ורק שמט"ו באב לא היו כורתים עצים למערכה (ולהעיר מהגירסא דאיכ"ר שם (כנ"ל הערה 8, 9), ושם ואמר רב מנשיא, אבל באם מפרשים שבא בהמשך לדברי „רבה ורב יוסף דאמרי תרווייהו (הטעם) על זה שלא הי' יו"ט לישראל כט"ו באב) יום שפסקו" משמע דרב מנשיא בא להוסיף בזה.

(33) ראה רשב"ם שם „מניסן ועד ט"ו באב היו כורתים“. וראה חדא"ג שם.

(22) ראה טור ורמ"א או"ח סתרס"ט ס"א. וראה שהש"ר פ"א, א(ט). תויו"ט הנ"ל הערה 19.

(23) ראה רמ"א שם. וביש"ש שם (הובא בש"ך שם סקכ"ז) דסיום מס' הוה סעודת מצוה. ולהעיר מלשון היש"ש שם „וא"כ השלמת הספר אין לך מצוה גדולה מזו . . דאפילו מי שלא סיים מסכתא זו מצוה רבה שישמח עם המסיים“ (הובא בש"ך שם).

(24) תענית שם.

(25) תענית שם.

(26) וכ"ה בר"ח תענית שם, ובערוך ערך תבר. ועד"ז פי' בר"ג ב"ב שם: שהי' פוסק מגל מלכרות עצים למערכה.

(27) ב"ב שם ע"ב ד"ה יום תבר מגל. וכ"ה בנמוקי' שם.

(28) ראה ערוך השלם שם.

(29) תענית שם.

ש"לא היו כורתים עצים למערכה",

אלא "תבר מגל", שביום זה נשבר המגל שכרתו בו את העצים.

אבל צריך להבין: מהי המעלה בענין שבירת הקרדומות, עד שמפני זה "קרו לי יום תבר מגל", שהיום נקרא על שם זה?

גם אינו מובן – בכללות הענין: לשם מה הוצרכו לשבור את המגל, ואדרבא – הלא זהו ענין של "בל תשחית"³⁴?

ובשלמא מה שלא רצו להשתמש במגל לשאר תשמישי חול, יש לבאר (בדוחק עכ"פ), דמאחר שהמגל שימש לעניני קודש, "לכרות עצים למערכה", לא רצו להשתמש בו לעניני חול³⁵;

אבל אינו מובן: מה ההכרח לשברו? והלא אפשר ה' להניחו לצורך כריתת העצים בשנה שלאחרי זה³⁶.

51

ד. וי"ל הביאור בזה:

מאמר רשב"ג, "לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב כו" בא בהמשך (וכסיום) לדברי המשנה³⁷ בנוגע לתשעה באב, שהוא יום האבל שבשנה, שאין במשך השנה עוד יום שתוכנו ה'פך השמחה והיו"ט כיום תשעה באב – ובקשר לזה בא המשך וסיום המשנה (בענין טוב) בקצה ההפכי, אשר "לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים"³⁸.

ועפ"י יובן ויומתק שגם הטעמים לזה ש"לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב" הם ענינים שתוכנם הוא היפך וניגוד לדברים שארעו בתשעה באב³⁹.

ראב"ד הל' ביהב"ח פ"א ה"ט ובמפרשי הרמב"ם (שם). אבל מ"מ צריך ביאור למה הוצרכו לשברו, שדומה לבל תשחית, ולא הניחוהו או גזוהו. (37) בגמ' הכל משנה אחת. ובמשניות "אמר רבן שמעון בן גמליאל" – במשנה בפ"ע. (38) ראה גם (ובהבא לקמן) קרן אורה לסוף תענית.

(39) אף שבפועל זה דלא ה' יו"ט כט"ו באב היינו "שהי' יו"ט גדול בנותן המקדש" (מג"א סי' קלא סקט"ו). השלמה לשו"ע אדה"ז שם ס"ח) – הרי גם עכשיו עכ"פ אין אומרים בו תחנון (שו"ע אור"ח שם ס"ו). ולהעיר ממאירי למשנה כאן בסופו: כוונת המשנה לבאר שאין להתיאש לרוב הצרות אבל כל אשר יענו אותנו כן נרבה בהיות ה' אתנו בלכתנו בדרכיו. וראה מראה כהן לסוף תענית מה שגרים בפסקי תוס' תענית (אות כא): אבל יו"ט כגון ט"ו באב לא בטלו (מגילת תענית). וראה צפ"ע דלקמן הערה 42.

אצל מחבר ה' אבל בעזרת נשים ובהר הבית (שהוא חול ולא נתקדש – פרש"י סוטה נ, טע"ב. ובכ"מ מותר). ואכ"מ.

(34) ראה לקמן הערה 36.

(35) להעיר מחז"א"ג שם: כלומר שכבר נגמרה המצוה ואין צריכין עוד אף למכשירי המצוה שהיא מגל. ולהעיר מספר חסידים סי' תתפח. תתצב. תתצד.

(36) בדוחק י"ל דאינו מתאים להניחו כ"כ הרבה זמן כיון שאז יצטרכו עוה"פ לתקנו (שיהי' ראוי להשתמש בו), ואין עניות במקום עשירות (ע"ד זבחים פח, סע"א ואילך). ומה"ט מובן גם שאין מקום להשתמש בו בשביל כריתת עצים וכיו"ב בשביל ענינים אחרים לביהמ"ק* (ראה

* ולהעיר דבנוגע למחבר נאמר (יתרו כ, כא) מחבר אדמה תעשה לי, שתהא תחילת עשייתו לשמי (פרש"י שם. וראה מכילתא וצפ"ע עה"ת שם. וש"ס). וא"כ מקום לומר שכן נהגו גם בהמגל, למכשירי מצוה* (ראה לעיל הערה 35) השייכים למחבר. [ובפרט לפי מ"ש בראב"ד שם (וראה כס"מ שם שכן ס"ל גם להרמב"ם. וראה שאר מפרשי הרמב"ם שם וצפ"ע לרמב"ם שם) דלא אסרה תורה כל עץ אלא

תסור נחלה ממטה למטה אחר⁴³, והחידוש בזה הוא, שזה ש"הותרו כו" מביא לעילוי ומעלה בכניסה (ובהתייבות) בארץ⁴⁴ ולכן עשאוהו יו"ט.

והביאור בזה: כל זמן שנהג האיסור „לא תסור נחלה גו", וכל חלק שבארץ ישראל הי' מוכרח להשאר ביד השבט שקבלו בנחלתו מלכתחילה – לא היתה על חלק זה בעלות שלימה (שהרי לא הי' בעליו יכול למוסרו לשבט אחר⁴⁵).

ובנוגע לשאר חלקי ארץ ישראל – הנה לבני שבט זה לא היתה כל שייכות לחלקו של שבט אחר, ואפילו לא אפשריות לבעלות. לכל שבט לא הי' אלא חלקו המסוים, ושאר החלקים היו עבורו בגדר „אינו ראוי" לבעלות⁴⁶.

וכשבטל האיסור – חלה בעלות שלימה בחלקו, ונעשה כל אחד ואחד ראוי לבעלות בכל ארץ ישראל.

וי"ל שזהו ע"ד ומעין ב' האופנים בבעלות בני ישראל על ארץ ישראל – באופן של ירושה ובאופן של מתנה⁴⁷:

(43) מסעי לו, ט. וראה בפרטיות בהמובא באנציקלופדי' שם בתחלתו אם עמדו והתירו או שקיבלו מתחלה שהאיסור הי' רק לדור ההוא. ואכ"מ.

(44) עפ"י המבואר בפנים מתורץ מה שהקשה בחדא"ג ב"ב שם ובגבורת אר"י תענית שם.

(45) אף ש"ל שאין זה חסרון בבעלות אלא אר"י הוא דרביע עלי. וצ"ע מאי בינייהו. – וראה לקמן בפנים.

(46) להעיר ממעלת דלא נתחלקה לשבטים (בעל ההפלאה בספרו פנים יפות (פינחס כו, ה). ועוד. וראה ג"כ ירוש' ב"ק פ"ז ה"ז (וראה ירוש' חגיגה פ"ג ה"ו) עה"פ שחוברה לה יחדיו – עיר שמחברת ישראל זה לזה". – שמהו יש ללמוד למעלת שאף שנתחלקה אבל לא לגמרי.

(47) ראה ירושלמי ב"ב פ"ח ה"ב. וראה צפע"ג

בנוגע לטעמים „יום שכלו בו מתי מדבר", היינו ביטול הגזרה⁴⁰ שלא יכנסו לארץ ישראל, ו"יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה" – הרי זה מובן בפשטות, שהרי הם בניגוד (והם התיקון) לב' הענינים ד"בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ"⁴¹ „ו(בתשעה באב) נלכדה ביתר".

ובנוגע לשאר הטעמים:

הטעם (הענין) הראשון שבגמרא הוא „יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה"⁴², היינו שהופסקה המניעה ד"לא

(40) ראה ירושלמי שם (הובא בפרש"י תוס' ר"ח תענית שם. ועוד) דומה שביטל הקב"ה אותה הגזירה קשה מעלינו (ועד"ו באיכ"ר שם). וראה פ"י ר"ת בתוד"ה יום שכלו (ב"ב שם).

(41) ואולי י"ל שלכן בפיה"מ להרמב"ם (וכן בריטב"א וכלבו סי' סב בשם הראב"ד. ועוד) הובא רק הטעם דיום שכלו בו מתי מדבר כטעם ליום שמחה, כי זהו דבר הראשון שאירע בט"ו באב ונעשה יום זכאי וזה גרם ששאר הדברים יתגלגלו ליום זה (ראה תענית כט, א). וראה מאירי כאן שהביא מתחלה רק טעם זה. ואכ"כ הוסיף „ופירשו בדרש", „ופירשו בה עוד" – שאר הטעמים שבגמרא.

(42) ראה תוד"ה יום שהותרו (תענית שם) „פירוש דהיינו יו"ט". ושקו"ט בארוכה במפרשים בפ"י דברי התוס'. ומפרשים שמצד טעם זה הוא יו"ט (סתם) בשוה לשאר יו"ט, ושאר האמוראים מוסיפים טעמים מה ש"לא היו ימים טובים כט"ו" – גדול משאר יו"ט (אלי' רבה סי' תקפ סק"י הובא בענף יוסף בע"י תענית (וראה עיון יעקב). מהר"ץ חיות שם. שו"ת פנים מאירות ח"ג ס"ז. וראה שו"ת חיים שאל סנ"א. וראה גליוני הש"ס להר"י ענגל חגיגה כו, א. ובכ"מ). ובצפע"ג השלמה (טו, ג. הובא בצפע"ג כללי התוה"מ צ' ע' ח ס"ז): וזה ר"ל התוס' תענית כו' על ט"ו באב דהיינו יו"ט ר"ל היום גופא נעשה יו"ט ושוב לא שייך בטלה מגילת תענית כו' (וראה המשך לשונו – הובא לקמן הערה 58 בסופה). וראה שיחת ט"ו באב תשמ"ב.

ישראל⁵², נתגלתה⁵³ בעת שהותרו השבטים לבוא זה בזה⁵⁴.

ה. אע"פ שחמשה דברים אירעו את אבותינו.. בתשעה באב⁵⁵ והענין הראשון הוא „בתשעה באב נגזר על אבותינו לא יכנסו לארץ“, הנה (עיקר) גזירת התענית בתשעה באב היא מצד חורבן הבית שאירע בו⁵⁶.

ולכן נקטו בגמרא שהטעם העיקרי ש„לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב" הוא מפני שכיום זה פסקו מלכרות עצים למערכה, שזהו ענין השייך לבנין וקיום הבית⁵⁷ – היפך חורבן הבית⁵⁸.

מצד ענין הירושה, דגמר הירושה היא כשמחלקין אותה ליורשין לגמרי – ההדגשה היא על חלק פרטי לשבט פרטי⁴⁸; ואילו מצד ענין המתנה שבארץ ישראל, הרי אדרכא, כל הנותן בעין יפה נותן⁴⁹, נתן הכל והנתינה היא בשלימותה⁵⁰. ואפילו בשעת האיסור דלא תסור נחלה – אין זה אלא שאר' הוא דרביע עלי⁵¹.

וממילא מובן ששליחות הכניסה לארץ ישראל, באופן שיש בעלות בשלימות לכל אחד מישראל ושכל אחד ראוי לבעלות על כל ארץ

53

(52) וראה לקו"ש שם ס"ע 103 ואילך. וש"נ.

(53) אף שעצם הענין גם דמתנה ניתן כבר בימי אברהם. ואכ"מ.

(54) את"ל שזהו כענין הב' דבצפ"ע תרומות שם יומתק ביותר מה דהיו"ט בט"ו באב מצד זה דהותרו השבטים לבוא זה בזה, הוא בניגוד כו' לת"ב, כי ענין זה „דשייכא למין ישראל“ לא פקע לעולם גם אחר ת"ב וחורבן הבית. וכמו דהענין דהותרו השבטים כפשוטו והיתר הסכת נחלה נמשך לאחר החורבן.

(55) משנה תענית כו, א.

(56) מאירי למשנה שם. וראה תוד"ה הואיל (ר"ה יח, ריש ע"ב).

(57) להעיר מחדא"ג במשנה תענית שם ד"ה וכה"א „ולפי ענינו נראה דאט"ו באב קאי שטעמי שמחתו אמרינן בגמרא תלוים בבנין המקדש“. וראה אוצר בלום לע"י שם.

(58) ובפרט שיר"ט (גדול) בזמן בית שני הי' לאחרי (ובמילא תיקון) חורבן בית הא'. ולהעיר מהשקו"ט ומחלוקת אם התענו בת"ב בימי בית שני (הובא ונסמן בלקו"ש חט"ו ע' 416 הערה 43). וראה תו"ח ב"ב שם (תחלת לשונו נעתקה לעיל הערה 32): ועוד דרב מנשה (מנשיא) לאחר החורבן הוה .. ואמאי הוה קרי ל' בזמנו יום תבר מגל אי לאו כו'.

ולהעיר מטעם דרב מתנה „יום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה“ שהי' לאחרי חורבן הבית (ראה

עה"ת לך טו, ז"ת. אלא דשם מפרש דזהו החילוק דכיבוש ראשון וכיבוש שני. וראה לקו"ש חט"ו ע' 100, 107 ואילך.

(48) להעיר מדין המוכר קברו או דרך קברו כו' באין בני משפחה וקוברים שם בעל כרחו משום פגם משפחה (ב"ב ק, ב. רמב"ם הל' מכירה ספכ"ד).

(49) ראה ב"ב נג, א. וש"נ.

(50) ולהעיר מצפ"ע השמטות להל' תרומה (סב, א): ועי' במכילתא פ' יתרו דא"י נתנה על תנאי ובירוש' פ"א דקדושין וב"ב פ"ח לאחר שקראה אותה מתנה כו'. אך כך דא"י שייכא לישראל מחמת ב' דברים אחד מחמת ירושה ואחד מחמת דשייכא למין ישראל וזה לא יפקע לעולם.

(51) להעיר מביאור הרי"פ פערלא לסהמ"צ רס"ג ח"ג פרשה כז, שכתב בדעת הבה"ג ורס"ג דלאו דלא תסוב נחלה נוהג לדורות ולכן מנהו במנין המצות (ורק הציווי „לאחד ממשפחת מטה אבי' תהי' לאשה“ (מסעי לו, ח) הותר ואינה נוהגת אלא בדור של באי הארץ) עיי"ש בארוכה [ושם (קסד, א ואילך) מביא ראי' מגמ' כאן (בתענית וב"ב) ממש"ש ר"י הטעם על היו"ט דט"ו באב יום שהותרו השבטים לבוא זה בזה. והוא שלא כפרש"י ורשב"ם ושאר מפרשים, כמ"ש שם בעצמו].

54 ו. ויובן בהקדים עוד דיוק בענין זה: מפני מה הוצרכו בגמרא להביא הראי' „דתניא ר' אליעזר הגדול אומר מחמשה עשר באב ואילך תשש כחה של חמה ולא היו כורתין עצים למערכה” – למאי נפקא מינה⁶³ בנדון דידן מהי הסיבה להפסקת כריתת עצים למערכה? ובפרט שלפי זה קשה יותר להבין את סיבת השמחה מזה שפסקו מלכרות עצים, שהרי לא היתה ברירה בדבר, וכנ"ל.

וההסבר בזה הוא – שהיא הנותנת: כריתת העצים למערכה פעלה, שבמשך כל השנה ניתן יהי' להקריב ע"ג המזבח את כל סוגי הקרבנות – הן קרבנות יחיד, מה שכל יחיד צריך להביא לחובתו או לנדרו או בנדבה, והן קרבנות ציבור של כלל ישראל, שלכל אחד חלק בהם⁶⁴ (ועל ידם נפעלת גם כפרת היחיד, בהתאם לסוג קרבן הציבור⁶⁵).

והיינו, שפעולת כריתת העצים, בתוכנה וענינה, הרי היא מצות הצדקה, אשר „שקולה כנגד כל המצות ובכל תלמוד ירושלמי היא נק' בשם מצוה סתם”⁶⁶, ובפרט כשמתקיימת באופן הכי נעלה⁶⁷, שאז היא נעשית (עוד יותר –) מצוה גדולה,

המצוה – המכוון בה, מצות עשה לעשות בית לה” (כברמב”ם שם) – בנין ביהמ”ק. וראה לקמן הערה 70.

63 ראה לעיל הערה 5, הגירסא באיכ”ר.

64 ראה לקו”ש ח”ז ע' 27 הערה 47. וש”נ.

65 ראה ריש מס' שבועות במשנה. במדבר” פכ”א, כא, וש”נ.

66 תניא פל”ז (מח, ב). ושם „מפני שהיא עיקר המצות מעשיות ועולה על כולנה”.

67 גם כפשוטו אלו שכרתו עצים למערכה

דהנה, בחורבן הבית – ב' ענינים: חורבן הבית, העדר בית מקדש וממילא גם העדר סדר העבודות שבו; סיבת החורבן, אשר בבית שני (ד”חמיר לן”⁵⁹ מחורבן הראשון) היא „מפני שהיתה בו שנאת חנם”⁶⁰.

וההיפך דב' ענינים אלו⁶¹ נפעל בחמשה עשר באב, לפי הטעם⁶², „יום שפסקו מלכרות עצים למערכה”.

גבורת ארי תענית שם). ובצפ”ג שהובא בסוף הערה 42 ממש”ד: וא”ש מה דאמר שם טעם דנעשה לאחר חורבן ולא אמרינן כמו הך דר”ה דף י”ט קמייטא בטל כו' ועי' תוס' עירובין ד' מא ע”א גבי קרבן עצים ותענית ד' יב ובפסקי תוס' שם משמע דלא בטלה וע”ש בתוס'.

59 שר”ע א”ח סתקמ”ט ס”ב. וראה הערה 39. והערה שלפנ”ו.

60 יומא ט, ב.

61 ולהטעם „יום שהותר שבט בנימין לבוא בקהל” מודגש רק הפרט הב' – ענין האחדות. ולהעיר דביהמ”ק (והמזבח) הוא בחלקו של בנימין דוקא (ובחים קיח, ב. וש”נ).

62 ועד”ז הוא בהטעם ד, „יום שביטל הושע בן אלה פרוסדיות הושיבי ירבעם בן נבט על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל ואמר לאיזה שירצו יעלו”:

גם בזה מודגש ב' הפרטים: א) ענין האחדות היפך סיבת החורבן, כי (נוסף ע”ז שאז יוכלו כל ישראל להתאחד גם עם אלה שהוכרחו לילך לפני העגלים אשר עשה ירבעם (מ”א יב, ל), הרי) העלי לרגל היא ש, חוגגין אליו שלש פעמים בשנה” (רמב”ם ריש הל' בית הבחירה*) שהוא ענין של התאחדות דכל ישראל*. ב) הענין דעלי לרגל „חוגגין אליו שלש פעמים בשנה” הוא חלק וגדר

* ועד”ז כתב בסהמ”צ מ”ע כ: ואליו תהי' ההליכה והעלי' לרגל והקיבוץ בכל שנה. ושם שורש יב כתב: והוא שיהי' לנו בית מוכן יבאו אליו ויחוגו בו ובו תהי' ההקרבה ובו יהי' הקבוץ במועדים. וראה הלשון בהוצאות הר”ח העליר והר”י קאפח. (** ראה חגיגה כו, א (פ”ג ר”ח שם). ירושלמי הנ”ל (הערה 46). גליוני הש”ס חגיגה שם.

55 ז. ועל זה הוסיף רב מנשיא, וקרו ל' יום תבר מגל", היינו, שבהפסקת כריתת העצים נפעל ענין עמוק עוד יותר בשלימות בנין הבית (נוסף לזה שע"י "מצוה גדולה" זו נעשה "בית לה" מוכן להיות מקריבים בו הקרבנות):

איתא במשנה⁷¹ בטעם האיסור דנגיעת ברזל באבני המזבח (שע"י) נפסלת האבן לבנין המזבח) "שהברזל נברא לקצר ימיו של אדם והמזבח נברא להאריך ימיו של אדם".

וזהו דאתא ר' מנשיא לאשמועינן (לפי רש"י והרשב"ם) בהוספת ענין "תבר מגל" – "שבירת הגרזן (של ברזל)": "תוכן העילוי דט"ו באב, שבו פסקו לכתות עצים למערכה, אינו רק שע"י נפעל (בפשטות) הכשר מצוה (דמטעם זה לא השתמשו במגל

ועוד זאת: צדקה בענין הקרבנות, אשר הגדלות של צדקה זו היא הן בכמות – שהיא נעשית עם כל יחיד ועם כלל ישראל כולו, על מנת שניתן יה' להקריב את קרבנות היחיד והציבור; והן גדלות באיכות, שזהו סוג אחר של צדקה – שאלמלא כריתת העצים שעד ט"ו באב, לא היו מצויים לאחרי זה עצים הראויים למערכה –

ובזה מובנת הסברתו של ר' אליעזר הגדול: "מחמשה עשר באב ואילך תשש כחה של חמה" ואין עוד עצים הראויים למערכה, ובכך מוסברת הפעולה הגדולה של כריתת העצים הנשלמת עד ט"ו באב⁶⁸.

וממילא מובן גם, שבזה מושגת השלימות של (בנין) בית המקדש: בנין בית המקדש הוא כדי שיהי' "בית לה" מוכן להיות מקריבים בו הקרבנות⁶⁹; ואימתי נשלם הדבר – דוקא בחמשה עשר באב, יום סיום כריתת העצים למערכה, שע"י יש אפשרות להקריב קרבנות בפועל, ונעשה בית המקדש "בית לה" מוכן להיות מקריבים בו הקרבנות", כיון שיש (גם) עצים להקרת הקרבנות עד לחודש ניסן שלאחרי זה⁷⁰.

והביאו ללשכה הרי"ז בדוגמת א' ממעלות הכי גדולות בצדקה, "ולא ידע למי נתן ולא ידע העני ממי לקח כו' כגון לשכת חשאים שהיתה במקדש כו'" (רמב"ם הל' מת"ע פ"י ה"ח).

68 ראה גם לקו"ש ח"ד (ע' 1104 ואילך), ח"ט (ע' 88 ואילך), לענין נדבת עצים בט"ו באב, כ"ף בו וכו' שבמשנה תענית שם.

69 רמב"ם ריש הל' בית הבחירה.

70 ואף שגם בהטעם ש,יום שביטל כו' שלא יעלו ישראל לרגל" מודגשים ב' הענינים (כנ"ל הערה 62), מ"מ בהטעם ד,יום שפסקו מלכרות

עצים למערכה" (מודגש א) ענין האחדות – היפך דשנאת חנם ביותר, כנ"ל בפנים. ב) גם ענין דבנין הבית מודגש יותר, כי: 1) כריתת והכנת עצים למערכה הוא מעשה בפועל וחלק מהמערכה והקרת הקרבנות*. 2) ענין הא' שבהמ"ע הוא "לעשות בית לה" מוכן להיות מקריבים בו הקרבנות", ואח"כ ממשך "וחוגגין אליו שלש פעמים בשנה". ועוד ועיקר, גם השלימות דחוגגין שע"ל עולת ראי' – ולא יראו פני ריקם** – בא ע"י כריתת עצים למערכה כו'. 71 מדות פ"ג מ"ד. מכילתא ופרש"י יתרו כ, כב. וראה חינוך מצוה מ.

(* משא"כ יום שביטל... שלא יעלו ישראל לרגל: א) שלא ה' בזה פעולה (ושייכות לבנין הבית). ב) "אמר לאיזה שירצו יעלו", וגלו ישראל בימיו "על ידי ששטמ את הקולר מצוארו ותלוי בצואר הרביס לא אמר כל עמא יסקון אלא מאן דבעי מיטוק יסוק" (ירושלמי תענית שם. איכ"ר שם). ** והבא ולא הביא עולה לא דין שלא עשה מ"ע אלא עובר על ל"ת שנאמר ולא יראו פני ריקם (רמב"ם הל' חגיגה בתחלתו).

ח. ע"פ הנ"ל שתוכן היו"ט דחמשה עשר באב הוא ענין האחדות⁷⁶ בין ישראל – ההיפך (היינו התיקון וביטול) דשנאת חנם, שהיא סיבת החורבן – מובן הטעם שאופן היו"ט והשמחה של ט"ו באב ה' ש"בנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים"⁷⁷, היינו שמבלי הבט על כמה חילוקים שביניהן – יפיפות, מיוחסות, מכוערות, כמפורט בברייתא⁷⁸ לקמן – היו כולן יוצאות במחול אחד, בשלום ואחדות.

ויתירה מזו: במחולן היו לבושות „כלי לבן שאולין שלא לבייש” את מי שאין לו” – כסדר הדברים המפורט בהמשך הגמרא⁷⁸: בת מלך ושאלת מבת כהן גדול בת כהן גדול מבת סגן כו' – והנהגה זו מבטאת ביתר שאת את שלימות השלום והאחדות, עד שזו השייכת לסוג החשוב יותר „שואלת” – מכניעה עצמה בפני השייכת לסוג נמוך יותר וכו', מבקשת ומקבלת ממנה.

וסיום המסכת אף הוא באותו ענין: עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים והוא יושב ביניהם בגן עדן וכל אחד ואחד מראה באצבעו, שנאמר⁷⁹ ואמר ביום ההוא גו' – שאז תהי' שלימות האחדות וההתכללות של כל ישראל

לתשמיש של חול וממילא „בטל”), ואפילו לא רק בדבר שהוא (בתוכנו) מצוה גדולה של צדקה, ושע"ז נעשה „בית לה' מוכן להיות מקריבים בו הקרבנות” – אלא יתירה מזו: נכלל בכך גם תכלית המכוון של בנית הבית (והמזבח – הקרבת הקרבנות)⁷² – מה שהמזבח „נברא להאריך ימיו של אדם” ע"י הקרבת הקרבנות עליו, נפעל ונתגלה ביום זה ובגמר כריתת העצים (עוד בטרם הביאו את העצים במקדש על המערכה – בכל הימים שעד חודש ניסן) ע"י „תבר מגל” – „נשברו הקרדומות”, היינו שכבר אז (בט"ו באב) פעלו את שבירת (וביטול) הענין ההפכי דהמזבח (והקרבת הקרבנות), הברזל שנברא לקצר ימיו של אדם⁷³.

ומטעם זה היו שוכרים⁷⁴, כפשוטו, את הקרדומות של ברזל ביום זה: מאחר שמאז ואילך אין הקרדום מסייע עוד לכריתת העצים למערכה למזבח ולא נותר בו אלא הענין ההפכי – (מה שנברא) לקצר ימיו של אדם – על כן מן הראוי (לבטלו) לשברו⁷⁵.

72 להעיר מדעת ר"א (שבת קל, א) ד„כורתין עצים (בשבת) לעשות פחמים לעשות ברזל” בשביל איזמל למילה. ולהעיר מהמבואר במ"א (ראה לקו"ש ח"י ע' 187 ואילך. ובכ"מ) בגדרי הכשר מצוה ופעולה המוכרחת למצוה וכיו"ב שנעשה מעין החשיבות וגדר המצוה.
73 עפ"ז יומתק יותר ההמשך בגמ' „מכאן ואילך דמוסיף (יוסיף חיים על חיי) דלא יוסף כו'”.

74 וצ"ק בלשון הרשב"ם „שנשברו הקרדומות”, כאילו נשברו מעצמם. משא"כ בלשון רש"י תענית „שבירת הגרון”.

75 ובמילא אין בזה משום בל תשחית, שהוא רק „כשעושה דרך השחתה וקלקול”

(ש"ע אדה"ז חלק חו"מ הל' שמירת גו"נ ובל תשחית ט"ו).

76 וכמודגש גם ב„זמן עצי הכהנים והעם (שמתנדבים עצים) . . והיו מקריבים קרבן אותו היום – רש"י שם) כו' בחמשה עשר בו (באב) בני זתא בן יהודה ועממה כהנים ולוים וכל מי שטעה בשבטו ובני גונבי עלי ובני קוצעי קציעות” (משנה תענית כו, א).

77 במשנה שם ע"ב.

78 לא, א.

79 ישע"י כה, ט.

לבווא⁸⁵, בקרב „כל ישראל (אשר) יש להם חלק לעולם הבא“⁸⁶ שנאמר⁸⁷ ועמך כולם צדיקים, באופן שכל ישראל ישתתפו ב„מחול לצדיקים“ אשר „עתיד הקב"ה לעשות“,

במהרה בימינו ממש.

(משיחות ט"ו וכ' מנ"א תשל"ט)

(ועמך כולם צדיקים) יחדיו, כמו שנתבאר בארוכה במקום אחר⁸⁰.

ו„ביום ההוא“ דלעתיד לבוא יהי „תבר מגל“ בכל העולם כולו, „וכתתו חרבותם לאתים גו' לא ישא גוי אל גוי חרב“⁸¹, ויקויים בשלימות ענין „להאריך ימיו של אדם“⁸² – אתם קרויים אדם⁸³, אריכות ימים ושנים טובות בזמן תחיית המתים⁸⁴ לעתיד

כולם שמחים (וד"ה במד"ר פ' תבוא – ש"ת תרכ"ח סו"ס המאמרים תרכ"ז).

וראה ריטב"א בתחלת המס'. טור או"ח סי' קיד. ושו"ע אדה"ז שם.

(85) כי אף שנאמר „והוא יושב ביניהם בגן עד“, הרי מפשטות הלשון „עתיד הקב"ה לעשות מחול“ וכן מהכתוב שהביא „ואמר ביום ההוא“ (ראה שמו"ר ספכ"ג) אולי יש לומר שהמדובר לעת"ל בעוה"ב, אחר התחי' שגם אז יהי מקום דג"ע בעולם. וראה לקו"ת ואתחנן ז, ב. לקו"ש חט"ו ע' 143 הערה 44. לקמן ע' 66 הערה 76.

(86) סנהדרין ר"פ חלק.

(87) ישע"י ס, כא.

(80) לקו"ש ח"ט ע' 86 ואילך.

(81) ישע"י ב, ד.

(82) להעיר מהסיום בתנחומא יתרו בסופו.

(83) יבמות סא, רע"א.

(84) ועפ"ז יש לקשר הסיום לתחלת המס'

„מזכירין גבורת גשמים בתחיית המתים“, דמתוך שהיא שקולה כתחיית המתים קבעוה בתחיית המתים (תענית ז, רע"א). ובירושלמי תענית בתחלתו: כשם שתחיית המתים חיים לעולם כך ירידת גשמים חיים לעולם. ולהעיר מדב"ר פ' תבוא (פ"ז, ז) דביום ירידת גשמים

